

KAUNOS'TA (Kbid) BİR KÜLT MAHZEN -Fakat Kimin İçin?-

“...Kaunos'ta ortaya çıkarmakta olduğumuz Stoa'nın güney cephesi kadar, arkasında kalan alanın da açılması önemliydi. Çünkü Bean tarafından yayınlanmış olan yazıtların çoğu burada bulunmuştur. Bu kısmında önce Stoa duvarına dik, kuzey-güney yönünde dar ve uzun bir deneme çukuru açıldı. Bu çukurda tarihi tespit edilemeyen, fakat geç devirlerden olduğu anlaşılan bir yapının temeli içinde Hellenistik Devir'den kalma üzeri yazıtlı birçok heykel kaidesi açığa çıkarıldı...”

B. Ögün, *TürkAD* XVI.1, 1968, 123.

Zusammenfassung

Ein unterirdischer Kultraum in Kaunos (Kbid) - doch für wen ?-

Aufgrund der archäologischen, besonders der epigraphischen Funde steht fest, daß die weite Terrasse, die nördlich der Hafensteroa mit dem heiligen Raum für Aphrodite Euploia liegt und die östlich bis zur sogenannten Tempelterrasse (Soter Tempel) reicht, ein für Βασίλειος Κάωνιος bestimmter Temenos war. Er war der Gottkönig, Stadtgründer und die Hauptgottheit der Stadt und wurde erst in hellenistischer Zeit mit Apollon identifiziert. Schon seit der Verehrung seines anikonischen Bildes, des Baitylos diente diese Terrasse bis in die Spätantike als heiliger Platz, der mit Votiven jeder Art wie Statuen, Stelen sowie mit Exedren geschmückt wurde. Dieses zentrale Heiligtum spielte im religiösen Leben der Kaunier sicherlich eine besondere Rolle und beherbergt neben Βασίλειος Κάωνιος eine weitere Mitinhaberin.

In einem anschließenden Temenos, das zwischen dem “Bankettgebäude” im NO und dem heiligen Raum der Aphrodite Euploia im SW liegt, wurde eine weitere Göttin verehrt. Innerhalb des 8,70 x 12,35 m großen Temenos fanden sich eine unbearbeitet gelassene Felserhöhung im NO sowie ein in den gewachsenen Fels gehauener “Felsraum” im Zentrum, von dessen Ausmauerung lediglich die unterste Quaderreihe aus Sandstein erhalten blieb.

Die unbearbeitet belassene Felserhöhung innerhalb des Temenos erinnert schon auf den ersten Blick an die Muttergöttin, deren Verehrung sich in Anatolien bis in die akeramische Zeit verfolgen lässt. Sie symbolisierte die Fruchtbarkeit, den Überfluss und die Geburt, herrschte über die Natur, die Tiere und Berge und galt als Quelle des Lebens. Sie ließ sich im Felsen fühlen, der ihr eigen war und in dem sie symbolisch lebte. Diopetes und Xonaon waren ihre einfachsten Erscheinungen. Der Leopard und der Löwe waren Symbole ihrer Kraft und Herrschaft. Zweifellos handelt es sich bei dieser Muttergöttin, deren Wesen bei zahlreichen anderen Gottheiten in Erscheinung tritt, um Artemis. In diesem Zusammenhang dürfte in diesem Heiligen Fels im kaunischen Temenos der lokalen Göttin die Artemis von Kaunos, genauer die Kybele von Kaunos verehrt worden sein.

Diese Vermutung findet in dem unterirdischen heiligen Felsraum noch eine weitere Unterstützung; denn für diesen Raum wurde der Felsen etwa 2,05 m eingetieft; der fast quadratische Raum misst innen 2,83 x 3,17 m und die Westwand weist eine zentrale Nische auf. Von den einst aus Sandsteinblöcken bestehenden Wänden blieb nur die unterste Reihe erhalten. Die Ansichtsseiten der Blöcke und der Fußboden waren ursprünglich mit feinem, weißem Verputz überzogen. Die Höhe des Raumes überragte wohl nicht die Eintiefung, wobei für die Deckung ein hölzernes Flachdach oder ein Steingewölbe in Frage kommen. Unsicher sind jedoch die Art und die Lage des Einganges in den Raum. Hierfür diente wohl eine tragbare

Holtzleiter, die wohl durch eine kleine Öffnung in der Decke herabgelassen wurde. All diese Merkmale machen deutlich, daß der Raum im Sine eines Adyton ein unterirdischer Kultraum war. Wie bekannt, finden sich solche "Felscellae" auf anatolischem Boden schon im 14. Jh. vor Chr.; ohne sie ist Kybele kaum vorstellbar ist.

Zwei weitere archäologische Befunde aus dem Temenos weisen zusätzlich darauf hin, daß auch Kaunos ein wichtiges Kultzentrum für *Kybele* war. Zu den wichtigsten archäologischen Befunden zählt eine Marmorbasis von 0,47 (Höhe) x 0,95 x 0,95 m, die aufgrund der Plinthen-Bettungen auf ihrer Oberseite auf marmorne Statuen schließen lässt. Während die quadratische Bettung in der Mitte sich mit einem Thron oder ähnlichen Möbel in Verbindung bringen lässt, dürften die beiden rechteckigen Bettungen zu ihren Seiten auf je ein liegendes oder hockendes Tier verweisen. Nahe liegt es daher, an eine thronende *Kybele* und neben ihr stehende bzw. hockende heilige Tiere zu denken. Als weiterer Befund ist eine Statuette aus Kalkstein zu nennen, die unmittelbar auf dem Boden des Kultraumes lag. Bei einer Höhe von 0,55 m ist der kleine Pfeiler nur auf seiner Vorderseite reliefiert, zeigt hier als einzige anthropomorphe Elemente Kopf und Hals klar ausgearbeitet, als Schmuck sind Mauerkrone und Halsband (Eichelkette) zugefügt, während der untere Teil brettartig geschlossen ist und dicht mit verschiedenen Symbolen in kräftigem Relief versehen ist (u.a. Skorpion mit Kranz, Hirsche [?], Frösche [?], Nike, Heliosbüste zwischen Schilden und Mondsichel). Der Typus erinnert an Artemisdarstellungen, wie sie aus Ephesos und Perge bekannt sind, und dürfte auf die kaunische Artemis zu beziehen sein, die in ihrem Wesen die Muttergöttin *Kybele* beherbergt. Die Statuette dürfte in der Nische des unterirdischen *Kultraumes* aufgestellt gewesen sein. Daß sie ein *Xoanon* darstellt, ist nicht aussergewöhnlich. Denn die zweite Erscheinung der Muttergöttin in Form eines *Baitylos* ist im nahe gelegenen Bereich der Tempelterrasse erhalten, wo sie und der kaunische "Hauptgott" *Basileus Kaunios*, den man hier verehrte, vereint sind. *Diopetes*, das älteste Kultobjekt der Muttergöttin hatte so eine Wirkung auf die Menschen, dass sie angesichts der schöpferischen Kraft der Gottheit ihre eigene Ohnmacht fühlten und sich daher dieser göttlichen Kraft anvertrauten, wie sich noch heute am heiligen Stein *Hacer-ül-Esved* an der Kaaba erkennen lässt, wenn jährlich Millionen von Pilgern um die Kaaba ziehen.

Bu heykel kaideleri arasında en önemlisi, hiç kuşku yok ki Maussollos ve babası Hekatomnos'un zamanında bronzdan adak heykellerini taşıyan kaidelerdir¹. Yaklaşık 3 metre yüksekliğindeki monolit mermerden bir adak stelinin ('Hakim Steli') buluntu yeri de burasıdır². Son dönem Kaunoslular'ına ait süfli yapıların temelinde 35 sene önce gün ışığına çıkartılan yazıtlı heykel kaideleri ise, yıllar sonraki araştırmalar sonunda belirlenmiştir ki, Diadohlar Dönemi'nin ünlü duvar ressamı Kaunoslu Protogenes'in tüm tanrılara adak olarak sunduğu exedrasının mimari elemanlarıdır³. Daha önceden bilinen yukarıdaki diğer örneklerden sonra Kaunos'un ünlüsüne ait işte bu eksedra, bizlerin bu alandaki kazılara devam etmemize neden olmuştur. Çünkü,

Kaunos'un hem siyasi, hem sosyal ve hem de kültürel yaşamında önemli rol oynayan kişilerin adakları aynı alan içinde keşfedilmişlerdir. Bunlar öylesine büyük bloklardır ki, uzak bir yerden buraya taşınmış olmalarının mümkünü yoktur. Bu nedenle de bu alana ait olmalıydılar. Kent topografyası içinde önemli bir yeri ve konumu vardır bu alanın: Üst terastaki 'Palaestra' düzlüğünden gelerek, üzerinde Soter (σωτήρ) Tapınağı'nın yer aldığı terasın kuzeyini sınırlayan kısmen basamaklı doğu-batı arteri, tapınak terasının kuzey-batı köşesinde bir platform yaparak çatallaşır: Ana kol, kendi aksında devam eder ve Apollon kutsal alanını kuzey yönde sınırlayarak kentin batı kapısına doğru uzanır. Basamaklarla başlayan çatal ise, muhtemelen tapınak terasının batı duvarı boyunca devam ederek Agora'ya açılmaktadır. Bu her iki kolun arasında kalan alan, güney yönde Stoa ve batı yönde ise *Aphrodite Euploia* Kutsal Odası

¹ Bean 1953, 20 Res. 17-18; Ögün ve diğ. 2001, 16 Res. 8; Işık – Marek (Baskıda).

² Işık – Marek 1997, 51.

³ Işık – Marek 1997 1 vdd.; Ögün ve diğ. 2001, 111 vdd.

tarafından kuşatılmıştır (Plan 1; Res. 1). Bugün daha çok üzerinde kentin son sakinleri tarafından inşa edilen fakirane binaların kalıntıları ile dolu olan bu genişçe alan, Palaestra'dan inerek Agora düzlüğü içine bir dil gibi uzanan hareketli son ana kaya yükseltilisidir. Bugünkü bilgilerimize göre, ana kayanın yüzeyi traşlanarak düzleştirilmiş ve boşlukları kendi mıcırıyla doldurulmuştur. Güney ve kuzey yönde inşa edilen duvarlarla da iki önemli kutsal mekan arasında genişçe bir teras konumuna getirilmiştir: Doğuda, *Soter Tapınağı* ve batıda, *Aphrodite Euploia Kutsal Odası*. Her ikisi de M.Ö. 1. yüzyılda inşa edilmişlerdir. Fakat arkeolojik belgelerle ortaya konulmuştur ki, her iki kutsal mekan da daha eskiye giden çekirdek yapıların üzerine kurulmuşlardır: *Soter Tapınağı* suni bir teras düzlemi üzerinde yükselmektedir. Bu teras dolgusu, varlığı tapınak avlusu içindeki 'Yuvarlak Yapı' ile her zaman sıcak tutulan ve en geç M.Ö. 5. yüzyılın sonundan itibaren tapınılan yerel baş tanrı *Basileus Kaunios*'un 3.5 m kadar yüksekliğindeki heybetli Kutsal Taşı *Baitylos*'u örtmektedir⁴. Epigrafik belgelerle varlığından haberdar olduğumuz, gemicilere "iyi yolculuklar" ve "bol kazançlar" ihsan eden tanrıça *Aphrodite Euploia*'nın Kutsal Odası ise, günümüze ulaşan bugünkü son konumuna büyük bir ihtimalle *Sulla* döneminde getirilmiştir ve kuşku yoktur ki, öncesi Erken Klasik Dönem içlerine kadar gitmektedir⁵. Yukarıda sunulan tüm belgeler, sonraki araştırmalarımız için bizleri yönlendirecek bir ihtimali yeterince ortaya koymuştur artık: Odukça geniş bir alanı kapsayan bu merkezi temenos, daha erken değilse, Klasik Çağlardan itibaren Kaunoslular'ın inanç dünyasında çok önemli bir rol oynamış olmalıdır.

Nitekim 1993 yılından beri bu amaçla alanda sürdürülen kazı ve araştırmalarımız bugün meyvelerini vermiştir: *Basileus Kaunios* ve *Apollon* gibi Kaunos'ta birbirleriyle özleş-

tirilmiş tanrılara ait adak heykellerin kaideleleri⁶; *Apollon* ve *Aphrodite* gibi Kaunoslular için saygın tanrıların heykellerine ait başlar⁷; bronzdan bir *Hermes*, mermerden *Artemis-Hekate* ve *Nike* gibi alana bırakılan adak heykelcikleri⁸; kentin siyasi tarihinde önemli roller üstlenmiş olan *Konon* ve *Philokles* gibi dönemlerinin ünlülerini onurlandırmak adına dikilmiş bronz heykellere ait kaideler⁹; küçük adak sütunlarına ait dor tarzındaki başlıklar¹⁰; 30.10x7.50 m ölçülerindeki beş odalı 'Ziyafet Binası' ve hemen batısındaki bağımsız bir başka temenos gibi mimari kutsal mekanlar¹¹. Bütün bu arkeolojik belgeler çok sayıdaki adak yazıtları birlikte dikkate alındığında artık söylenebilir ki, *Baitylos* ve *Aphrodite Euploia Kutsal Odası* arasında kalan bu geniş alan, üzerine her türden adak eşyalarının bırakıldığı açık bir mekandır ve bugüne kadarki belgelere göre en geç M.Ö. 4. yüzyılın başlarından Roma Dönemi içlerine kadar da kutsal kabul edilmiştir. Kimin içindir bu temenos? Bu sorunun kesin cevabını epigrafik ve onu destekleyen arkeolojik malzeme vermiştir: Hellenistik Dönem'e kadar odak noktasını O'nun resimsiz sembolü *Baitylos*'un oluşturduğu kral tanrı *Basileus Kaunios* ve yalnızca bu dönem için O'nunla özdeşleştirilen *Apollon* ve Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte tekrar eski yerli tanrı *Basileus Kaunos* için¹². Yazıtında Smyrnalılar tarafından *Apollon* kutsal alanına dikildiği üç kez tekrarlanan 'Hakim Steli' ile henüz yayınlanmamış olan diğer yazıtlar bu varılan sonucun epigrafik¹³; *Basileus Kaunios*'a ait heykel kaidesi ile¹⁴, özdeşleşme döneminde *Apollon*'a

⁴ Diler 1995, 9 vdd.; Diler 2000, 51 vdd.; Işık 2000c, 117 vdd.; Ögün ve diğ. 2001, 85 vdd.

⁵ Ögün ve diğ. 2001, 142 vdd.

⁶ Ögün ve diğ. 2001, 16 Res. 9.

⁷ Işık 2000a, 107 vdd.; Ögün ve diğ. 2001, 100 Res. 69; Schmaltz 2000, 279 vdd.

⁸ Ögün ve diğ. 2001, 100 Res. 70, 71.

⁹ Ögün ve diğ. 2001, 15 Res. 7; 19 vd. Res. 11.

¹⁰ Işık 2001, 116 vdd.

¹¹ Ögün ve diğ. 2001, 98 vdd.

¹² Marek 2000, 195 vdd.

¹³ Marek 2000, 198.

¹⁴ Işık – Marek (Baskıda).

dönüştürülen bir heykele ait baş da arkeolojik destekleridir¹⁵.

Kaunoslular'ın inanç dünyasında çok özel bir yeri olduğundan şüphe duyulmayan bu merkezi kutsal alanın kuzeybatı köşesinde, doğuda "Ziyafet Binası" na, güneybatıda ise *Aphrodite Euploia* Kutsal Odası'na komşu öylesine bir mimari yapının kalıntıları daha ortaya çıkarılmıştır ki, bu, bu alanın bir başka sahibinin varlığına işaret etmektedir (Plan 1 ve 2). Çünkü, yalnızca bazı yerlerde temel taşları korunmuş olan bu mekan, daha çok kendi içinde bağımsız gibi görünen bir temenostur. Ve çünkü, mekanın kuzey bölümündeki ana kaya yükseltisi kendi doğal halinde bırakılmış ve temenosun duvarları tarafından koruma altına almıştır (Res. 2 ve 3). Mekanın kimin için yapılmış olabileceğine ve de fonksiyonuna geçmeden önce, her ne kadar çok tahrip olmuş ve ancak bazı bölümlerde yalnızca alt temel blokları korunmuş ve bir kısmı sonraki dönemlerde inşa edilen süfli binaların temeli olarak kullanılmış ya da altında bırakılmış olsa da, temenosun mimari yapısını daha yakından tanıyalım:

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan temel, dıştan dışa 12.35x8.70 m ölçüsündedir. Doğrudan ana kaya üzerine yerleştirilmiş olan alt blokların oturtulduğu kot, her noktada aynı değildir. Bunun nedeni, özellikle güney duvarın doğu ve batı köşelerinde *in-situ* blokların gerek ölçü ve gerekse taş işçiliğinin karşılaştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Her iki blok da doğrudan ana kaya yüzeyine yerleştirilen küçük düzleme taşların üzerine oturtulmuştur (Plan 2, Res. 4). Doğu uçtaki bloğun kenar ölçüleri 0.70x0.68 m ve 0.20 m yüksekliğindedir; üst yüzeyi ise her iki dış kenarında düz bir çerçeve (0.20 m) bırakacak şekilde murçlanmıştır (Res. 4-5). Yani, bu bir toichobat bloğudur ve temenosun yükselen duvarına ait alt köşe taşı zamanında bu blok üzerine oturtulmuştur. Köşeden 2.75 m kuzey yönde ve doğrudan ana kaya düzlemi üzerine

oturtulmuş *in-situ* bir stel altlığı da bu sonucu desteklemektedir. Çünkü stelin işlenmemiş arka yüzü, köşe *toichobat* bloğu üzerindeki çerçevenin doğrusuna teğet durmaktadır (Plan. 2). Batı köşedeki blok ise, 1.60x1.05 m boyutunda ve oldukça yüksektir (Plan 2, Res. 4, 6): 0.55 m. Yan yüzleri kabaca yontularak bırakılmış, üst yüzeyi ise traşlanarak oldukça düzleştirilmiştir. Belli ki üzerine en azından bir toichobat bloğu daha yerleştirilecektir. Nitekim temelin doğu yöne doğru uzantısında bu toichobat sırasına ait bloklar korunarak günümüze ulaşmıştır. Böylece temelin kalınlığı ve de tekniği hakkında da bilgi sahibi olabiliyoruz: Üzerleri düz traşlanmış toplama taşlar, öndeki toichobat sırasının arkasına aynı düzlemde ve ana kaya yüzeyine entegre olacak şekilde yerleştirilmiştir (Plan 2, Res. 4); kalınlığı da 1.10-1.50 m arasında değişmektedir. Bütün bu teknik detaylar göstermektedir ki, temel inşasında alandaki ana kaya yükseltisinin oynaklığına özenle uyulmuştur. Kutsal alanın tümünde ana kayanın traşlanarak düz bir yürüme tabanı oluşturulduğu halde, burada böylesine bir uygulamaya gidilmesinin bir tek nedeni olmalıdır. O da, alandaki bu bağımsız temenosun içinde kalacak olan ana kaya yükseltisini doğal halinde bırakmaktır.

Temenos duvarının temel yapısı batı yönde de izlenebilmektedir (Plan 2, Res. 6). Açıldığı kadarıyla kuzey yöne doğru temelin alt taş sırası oldukça iyi korunmuştur. Doğrudan ana kaya üzerine oturtulan ve üst yüzeyleri traşlanmış bu bloklar, aynı kottaki güneybatı köşe bloğundan daha küçüktürler. Ancak, arkadaki duvar kalınlığını oluşturan toplama taşların ana kayaya uyumlaştırılmış tekniği, bu duvarın orijinalliğini ortaya koymaktadır. Oysa kuzey uçta yan yana altı bloktan oluşan ikinci duvar sırası, sonraki bir dönemde yapılmıştır. Çünkü bu bloklar başka bir mekandan sökülüp getirilmiş ve burada yeniden kullanılmışlardır. Zaten alttaki temel üzerine de doğrudan oturmamaktadırlar. Aralarında basit bir

¹⁵ Işık 2000, 113.

dolgu tabakası vardır. Doğal ana kaya yükseltisinin günümüze ulaşan etkileyici bölümünü hemen kuzeyden sınırlayan temenos duvarının temel yapısına ait kalıntılar, bu yönde art arda iki ayrı temel inşa edilmiş olduğunu ortaya koymaktadır (Plan. 2, Res. 7): Dıştaki temelin ilk taş sırası oldukça iyi korunmuştur. Kabaca yontularak dış yüzlerine hafif bosaj verilmiş ve üst yüzleri düz traşlanmış olan blokların yükseklikleri aynıdır: 0.26 m. Ve doğrudan ana kaya üzerine yerleştirilen düz yassı blokların oluşturduğu tek sıra bir toichobat düzlemi üzerine oturtulmuştur. Toichobat taşlarının yüksekliği ve formu da ana kayanın oynak yüzeyine bağlı olarak değişmektedir. Detay sondajlarla henüz daha açıklık kazanmamıştır, ama öyle görünüyor ki dıştaki bu temel üzerinde bir giriş açıklığı verilmiştir. Kuzeybatı köşeden 1.35 m uzaklıktaki bu girişin genişliği 1.23 m ölçülmektedir. Özellikle dıştaki temel duvarının kuzeydoğu köşesinde kullanılan 0.60 m genişliğindeki iri toichobat bloğun arkasında görünen yan yana yerleştirilmiş üç taş dikkate alındığında, bunların cephe yüzlerinin aynı doğrultu üzerinde olduğu gözlemlenmektedir. Batı uçta, arkada kalan taş sırasının cephe yüzlerinin de aynı doğrultu üzerinde olması, aradaki blokların eksikliğine rağmen dıştaki temelin 0.60 m gerisinde ve ona paralel uzanan bir başka temenos duvarının varlığından söz etmemize izin vermektedir ki, bu, temenosun önceki orijinal kuzey duvarının temeli olmalıdır. Buna göre de temenosun ilk evresini oluşturan duvarlar, dıştan dışa 11.75x8.70 m ölçülmektedir. Doğu yöndeki temenos duvarından hemen hiçbir şey günümüze ulaşmamıştır. Yalnızca, güneydoğu köşeye ait iki toichobat bloğu ve kuzeydoğu köşede ise 1.30 m genişliğinde ölçülen temel taşları yerindedir. Güneydoğu köşedeki blokların teknik özelliğine yukarıda değinmiştik. Kuzeybatı köşedeki temel yapısında dikkati çeken ise, temelin güney yönde 0.70 m devam ettikten sonra ana kaya yükseltisi önünde sonlanmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki, temel bu noktada ana kaya yüzeyine kadar yükseltildikten

sonra güneye doğru devam ettirilmiştir. Çünkü, yukarıda sözü edilen *in-situ* konumdaki stel altlığının zamanında temenosun bu yöndeki duvarı önüne yerleştirilmiş olduğundan şüphe yoktur. Bütün bu arkeolojik verilerin ışığı altında varılan sonuç, buradaki temel yapısı hiçbir şekilde bir tapınağa değil, çevresine çok sayıda her türden adağın yerleştirildiği bir temenosun çevre duvarına aittir. Zamanında bu temel üzerine yükselen orijinal duvarların malzemesi, örgü sistemi ve yüksekliği konusunda ise bugün için hemen hiçbir şey söyleyebilecek durumda değildir.

Temenosu anlamlaştıran yalnızca doğal yapısı korunmuş ana kaya yükseltisi değildir. Bu yükseltinin hemen güney yanı başına, kayalığın içine bir mahzen gibi yapılmış oda da en az onun kadar alana anlam vermektedir (Plan 2, 3; Res. 2). Jeolojik yapısı *peridotit serpantin*¹⁶ olan hareketli kayalığın içine, yaklaşık 2 m derinliğe kadar 4.70x3.75 m ölçülerinde bir kaya çukuru açılmıştır ve içine bir oda inşa edilmiştir (Plan 2 Kesit 1 Res. 2): İçten içe 3.17x2.83 m boyutunda kareye yakın dikdörtgen bir plan gösteren oda, temenosun orijinal kuzey duvarı dikkate alındığında alanın tam merkezinde yer almaktadır. Plan yapısında hemen dikkati çeken, batı duvarı üzerindeki mihraptır (1.35x0.85 m). Mihrap, duvarın tam orta aksı üzerinde değil, biraz kuzey yöne kaymıştır. Duvarlarının örgüsünde genişlikleri ± 0.35 m ölçülen tek sıra kumtaşı dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Alt sıraya ait blokların tümü günümüze kadar eksiksiz ulaşabilmiştir. İkinci blok sırasından ise, ancak kuzeybatı köşeyi oluşturan bloklar korunabilmiştir. Her iki duvar sırasının yükseklikleri farklıdır: Alt blok sırasının yüksekliği 0.34; ikinci sırasının ise 0.54 m. Buna göre denilebilir ki, örgü sisteminde

¹⁶ Yeşilimtrak renkteki bu jeolojik kütle, yalnız Kaunos içinde değil, çevrede de geniş bir alana yayılmıştır. Yapısındaki en önemli özellik, uğradığı şiddetli bir sıkışma sonucu kırılma olmasıdır.

pseudoisodom teknik kullanılmıştır. Blokların kabaca yontulmuş arka yüzleri ana kayaya mümkün olduğunca yaslandırılmıştır ve arada kalan boşluklar kireç harçla doldurulmuştur. Blokların cephe yüzleri sıvanmıştır. Kiremit tozu ve kireç karışımından elde edilen 1.5 cm kalınlığındaki alt sıvanın üzeri, salt kireçten bir kaymak tabakasıyla kaplanmıştır. Dikkati çeken, hem köşelerde ve hem de tabana geçişte, sıvanın kesintiye uğramaksızın devam etmesidir. Aynı karakterdeki sıva, zamanla üzerinde 0.20 m kadar mil katmanı birikmiş taban yüzeyine de uygulanmıştır. Hem taban ve hem de korunmuş yan duvarların yüzeylerinde kömürleşmiş ahşap parçacıkları ele geçmiştir. Yoğunluğu azdır ve bu nedenle de geçirilmiş bir yangın felaketinden söz edilemez. Zaten ne duvar yüzeylerinde ve ne de tabanda herhangi bir kararmanın izi bile yoktur.

Çoğu yerde alt sıra bloklarına kadar sökülüp alındığı için, oda duvarlarının zamanında ne kadar yüksek olduğu konusunda kesin bir fikrimiz yoktur. Olasılıkla en fazla ana kaya düzeyine kadar örülmüş olmalıdır. Çünkü, çukurun kenarı boyunca olası bir taş duvar sırasının varlığına işaret edecek hiçbir iz gözlenmemiştir. Bu durumda tek sıra bloktan oluşan duvar örgüsünün ana kaya yüzeyinden sonra da devamı düşünülebilir ki, bu da statik açıdan uygun değildir. Cevapsız kalan bir diğer soru da, üst örtüsünün formu ve malzemesidir. İçi özenle sıvanmış bir odanın üzerinin açık bırakıldığı düşünülemez. Bu nedenle de ancak iki olasılık akla gelmektedir: Ya ahşap düz tavan; ya da taş kemerli tavan. Oda içinde yaklaşık 1 m yüksekliğe varan dolgu içindeki kömürleşmiş ahşap parçacıkları tavanın ahşapla kaplı olduğu düşüncesini akla getirirse de, yoğunluğu çok fazla değildir. Çukurun hemen yanı başındaki bir geç dönem duvar içinde kullanılan kumtaşından üç faskialı bir kemer parçası da, odanın bir taş kemerle örtülü olduğunu kabullenmemiz için tek başına yeterli değildir. Bu belirsizlik, odaya nereden ve nasıl girilip-çıkıldığı sorusunu da bugün için cevapsız bırakmaktadır. Çünkü, odanın

korunan kalıntıları arasında olası bir taş merdivenin değil kalıntısı, izi bile yoktur. O halde giriş-çıkışlar, yukarıdaki bir açıklık içinden sarkıtılan daha çok portatif bir ahşap merdivenle sağlanmış olmalıdır. Bu durumda, tıpkı bir *Adyton* gibi odanın herkese açık olmayan ve her istenildiğinde içine girilemeyen bir mekan olduğu fikri ağırlık kazanmaktadır: Bir '**Yeraltı Kült Odası**'.

'Kutsal Kayalık' ve merkezindeki 'Yeraltı Kült Odası' ile özelleşen bu temenosun, *Basileus Kaunios* ve *Apollon*'a ait büyük geniş kutsal alanın kuzeybatı köşesinde ne zamandan beri var olduğu sorusunun kesin cevabı açıktır. Çünkü alan üzerindeki kazılarla ele geçen arkeolojik malzeme henüz daha yeterli değildir. Tarihlendirilebilenlerin hemen tamamı ise spolyendir. Tüm alan üzerindeki mimari kalıntıların birbirleriyle olan doğrultuları dik kate alındığında ortaya çıkmaktadır ki, temenos hemen yanı başındaki 'Ziyafet Binası' ile değil, *Baitylos*'u M.Ö 3. yüzyılda bir *Abaton-Heroon* konumuna getiren mimari döşemiyle paralel durmaktadır (Plan 1 Res. 1)¹⁷. Bu nedenle de en erken bu yüzyılda inşa edilmiş olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan gerek temenosun yakın çevresinde ve gerekse içinde gün ışığına çıkarılan adak heykel kaidelerinin bu yapıyla olan ilişkileri kesinlik kazanırsa eğer, o takdirde kutsal mekanın yapım tarihini bu defa M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısına kadar çekebiliriz. Daha erken bir tarihe gidebileceğinin işaretini de, temenosu hemen kuzey yönde sınırlayan teras duvarının günümüze ulaşan orijinal örgüsünün karakteri vermektedir: Gerek işçiliği, gerek örgü sistemi ve gerekse konumuyla tüm alan üzerindeki erken duvar olarak kendini göstermektedir. Ne kadar erken? En geç, bugün için en erkene tarihlendirilen arkeolojik malzemenin dönemi ile çağdaş olmalıdır ki, bunlardan biri M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlendiri-

¹⁷ Diler 1995, 12 vd.

len bir mermer baştır¹⁸. Temenosun ve merkezindeki 'Kült Odası'nın yapımı ve evreleri üzerindeki kesin tarihlendirilmeleri tüm alanın günışığına çıkartılacağı sonraki yıllara bırakalım ve bu ortaklığın kime ait olabileceğinin üzerinde duralım:

Özellikle Didyma'daki 'Artemis kutsal alanı'¹⁹, Letoon'daki 'Artemis Tapınağı'²⁰ ve diğer merkezlerdeki kutsal kayalıklar²¹ dikkate alındığında, her şeyden önce temenosun kuzey bölümünde kendi doğal yapısında bırakılan ana kayanın özünde ilk akla gelen, kökü Anadolu toprağında aseramik evrenin derinliklerine kadar uzanan Ana Tanrıça'dır²²: Bereketin, bolluğun ve doğurganlığın simgesi; doğanın mutlak hakimesi; hayvanların ecesi; dağların sahibesi ve yaşam suyunun ihsan edeni Ana Tanrıça. Ya da takip eden süreçler içinde kalıcı kültürlerini yaratan aynı toprağın sonraki sakinlerince kabul edildiği adıyla *Hepat*'tır; *Kubaba*'dır; *Kybele*'dir; *Leto*'dur; *Ertemit*'tir; *Artemis*'tir. O, öylesine bir tanrıçadır ki, geniş Anadolu toprağı kökünün saçaklarına sığmamış, filizleri bir taraftan Mezopotamya, diğer taraftan da Hellenistan ve İtalya anakaraları üzerinde olgunlaşan kültürleri de sarmalamıştır²³. Tartışmasız bir şekilde artık ortaya konmuştur ki, zaman ve yer sınırı tanımaksızın tek tanrılı din gruplarına kadar uzanan süreç içinde *Teşub* gibi, *Zeus* gibi, *Apollon* gibi pek çok tanrı; *Hera* gibi, *Leto* gibi, *Aphrodite* gibi, *Demeter* gibi, *Hekate* gibi pek çok tanrıçaya; *Basileus Kaunios* gibi kurucu tanrılara özünden parçalar vermiştir ve *Havva* gibi, *Meryem Ana* gibi efsaneleşmiş kutsal ölümlülerde de izini sürdürebilmiştir. Bu Ana Tanrıça kayada algılanmaktadır; özü kayadır ve içinde oturur; *diopetes* ve de

xonaon O'nun en basit resmidir; leopar ve aslan O'nun gücünün ve hakimiyetinin en baştaki sembol hayvanlarıdır²⁴. Bütün bu tanrı ve tanrıçalar arasında O'na en çok yakışan isim, *Artemis*'tir. Bu bağlamda söyleyebiliriz ki, temenos içinde kendi doğal yapısında bırakılan kayalık yükselti, daha çok lokal bir tanrıçaya, *Kaunos Artemisi*'ne, daha doğrusu *Kaunos Kybelesi*'ne yakışmaktadır.

Bu düşünce, kutsal kayalığın hemen güneyine, temenosun merkezine inşa edilen 'Yeraltı Kült Odası' ile de desteklenmektedir. Çünkü, bir 'Kaya Sellası' olarak da isimlendireceğimiz bu özel odayı özellikle Psidia Antiokieia'sındaki Augustus Tapınağı'nın²⁵, Aizanoi'daki Zeus Tapınağı'nın²⁶ ve *Kybele*'nin bir *diopetes* olan kült heykeliyle ünlü Pessinus Tapınağı'nın²⁷ üzerlerine kurulduğu yeraltı sellasının işlevinden ve de sahibesinden ayırıp da farklı yorumlamanın imkanı yoktur. Hele de L. Woolley'in Kargamış akropolünün kuzeybatı bölümünde yer alan tapınak için anlatımı da dikkate alındığında, bu geleneğin Anadolu topraklarında M.Ö. 14. yüzyıla kadar uzandığını söylemek²⁸ ve de Roma Çağı Avrupası'nın içlerine kadar geniş bir yelpaze çizdiğini görmek²⁹ yanlış olmayacaktır. Kaunos'taki 'Yeraltı Kült Odası'nın sahibesinin kim olduğu sorusuna, Fahri Işık'ın kaya sellaları üzerine tartışmasız yorumu da açıklık kazandırmaktadır: "... 'kaya sellasını' *Kubaba geleneği* ötesinde anlayabilmek ve O'ndan koparabilmek olası değildir..."³⁰. Artık kesin olarak söyleyebiliriz ki, *Kybele* için oluşturulmuş kendine

¹⁸ Işık 2000, 107 vdd.

¹⁹ Tuchelt 1984, 225 vdd.

²⁰ Bean 1986², 59 vd.; Işık 1999, 32; Işık 2000b, 147 vd.

²¹ Genel olarak: Işık 1999, 2 vdd.; Naumann 1983, 153 vdd., 202 vdd., 214 vdd., 247 vdd.

²² Işık 1999, 8 vdd. Res. 24, dipnotlarıyla birlikte.

²³ Genel olarak bkz.: Nilsson 1992, 481 vdd.; Naumann 1983, 1 vdd. ; Işık 1999, 1 vdd.

²⁴ Genel olarak bkz.: Işık 1999, 1 vdd.

²⁵ Büyükkolancı 1996, 60 vd. Lev. 49.

²⁶ Naumann 1979, 15 vd. Taf. 5-7; 50b.

²⁷ Akurgal 1990, 503 vd.; Haas 1982, 191.; Naumann 1983, 284.

²⁸ Woolley 1952, 211; Naumann 1983, 22 vd.; Işık 2000b, 147 vd.

²⁹ Pause, *Kybele* 1 vd.

³⁰ Işık 1999, 20 vdd. Stel formundaki bu kült heykeliği, B.Öğün için hazırlanan "Anı Kitabı"nda tarafımdan yayınlanacaktır.

özel kutsal alanlara sahip önemli kült merkezlerine, bugün Kaunos da eklenmiştir³¹. Ve bu kült odası, bugünkü bilgilerimize göre en erken Klasik Çağın başlarından Roma İmparatorluk döneminin sonlarına kadar yapısındaki değişikliklerle hep Kaunoslular'ın hizmetinde olmuştur.

Kaunoslular'ın, *Basileus Kaunios* ve de onunla özdeşleştirdikleri *Apollon*'un kutsal alanı içindeki bu 'Kült Odası'nı kendi ana tanrıçaları, kendi Artemisleri, kendi Kybeleleri için yapmış olduklarını koşulsuz kabullenmemizdeki en önemli belgeyi, yine Kaunos sunmuştur bizlere. Bunlardan biri mermerden bir heykel kaidesidir ki, bu, 'Yeraltı Kült Odası'nın tabanı üzerindeki doğal dolgunun üstüne devrilmiş konumda ele geçmiştir (Res. 8 Çiz. 1). Oldukça tahrip görmüş olan kaidenin zamanındaki yeri kutsal odanın içi değildir düşüncesindeyiz. Çünkü, kaidenin alt yüzüne *anathyrosis* aynası işlenmiştir. Bu da kaidenin en azından bir platform üzerine yerleştirilmiş olduğunu göstermektedir ki, böylesine bir alt yapının oda içinde değil kalıntısı, izi bile yoktur. Bu nedenle tahrip edildikten sonra bir temel malzemesi olarak kullanılan *Basileus Kaunios* heykel kaidesi gibi, zamanında temenos içinde ya da dış duvarına bitişik olarak yerleştirilmiş bu kaide de, alandaki son dönem yapılarının sahipleri Kaunoslular tarafından parçalanmış ve dolgu malzemesi olarak oda içine atılmış olmalıdır. Çok az bir noktada korunmuş profilinden dolayı en erken *Hekatomnidler* Dönemine tarihlendirilen 0.97x0.97x0.40 m ölçülerindeki mermer kaidenin bizim için önemi, zamanında üzerinde taşıdığı mermer heykellerin *plinthe* yuvalarıdır ki, bu yuvalar okunduğunda heyecan verici bir sonuç çıkar karşımıza. Oldukça tahrip edilmiş olmalarına karşın *plinthe* yuvalarının formları bellidir: Biri kare, her iki yan kenar boyunca uzanan diğer ikisi ise dikdörtgen. Ortasında akıtma kanallı dübel yuvası bulunan kare yuva içine, büyük olasılıkla üzerinde bir figürün oturduğu bir taht, ya

³¹ Naumann 1983, 150 vdd.; Işık 1999, 2 vdd.

da benzeri bir mobilya yerleştirilmiştir. Bu oturan kişinin kimliği konusuna da hemen yanı başındaki dikdörtgen yuva yardımcı olmaktadır ki, benzer bir yuva zamanında diğer yanda da mevcut olmalıydı. Bu yuvalarda uzanmış pozda birer hayvan, daha doğrusu birer aslan görmek istiyoruz. Bu yorumumuzda doğruysak eğer, oturan kişide, yanında kendi kutsal hayvanı ile *Artemis*'i görmek yanlış olmayacaktır. Tıpkı birlikte oldukları pek çok heykelleri gibi³²...

'Yeraltı Kült Odası'nın sahibesinin *Kaunos Artemisi*, daha doğrusu *Kaunos Kybelesi* için hazırlanmış olduğu düşüncesine son noktayı koyan diğer arkeolojik belge ise, doğrudan odanın tabanı üzerinde ele geçen kireç taşıdan yontulmuş bir heykelciktir³³. *Efes Artemisi*³⁴ ya da *Artemis Pergaia*³⁵ tiplemesindeki daha birçokları gibi kökeninde bir *xoanon* düşündüren³⁶ 0.55 m yüksekliğindeki figür, kolları ve ayakları elbise altında gizlenmiş, taşınabilir bir stel formundadır. Başındaki 'şehir suru' polosu, boynunu süsleyen 'palamut' گردانlığı ve hilal, kalkanlar arasında Helios portresi, Nike, geyik (?), kurbağa (?), çelenk ve akrep gibi vücudu üzerinde taşıdığı diğer çeşitli simgeleriyle bu tanrıça, özünde Kybeleyi çağrıştıran yerel karakterli Kaunos Artemisi'nin kendisinden başkası olamaz. Kendi kutsal odası içindeki yeri de, odanın batı duvarı üzerindeki mihrabın, daha doğrusu kendi *Naikosu*'nun içi olmalıdır, tıpkı urartuların 'Meher Kapısı' ve de 'Yeşilalç Kapısı' olarak bilinen tanrısal kapılarından başlayarak Frigya ve İonya

³² Genel olarak bkz. Naumann 1983, 229 vdd.; Işık 1999, 12 vdd.; Fleischer 1973, 111 vd.

³³ Ögün ve diğ. 2001, Res. 78.

³⁴ Fleischer 1973, 1 vdd. Lev. 12 vdd.; Işık 1999, Res. 52.

³⁵ Onurkan 1969, 307 vdd. Res.17-18.; Onurkan 1969-1970, 291 vdd. Lev. 56.; Bean 1986⁴, 37 vdd.; Fleischer 1973, 233 vdd. Lev. 99 vdd.; Işık 1999, Res. 43.

³⁶ Işık 1999, 23, 27 vd.

bölgelerine kadar uzanan tanrısal kapılarına ya da nişlerine öykünmesi olarak³⁷... Heykelciğin bir *xoanon*'u çağrıştırması da hiç yadırganmamalıdır. Çünkü, Ana Tanrıça'nın bir başka görüntüsü olan *baitylos* bu defa aynı alan içinde ve çok da uzağında olmayan Kaunos'un 'Kral Tanrısı' *Basileus Kaunios*'a uygulanmıştır ki, bu durumda her ikisini de özünde bir tutmak yanlış olmayacaktır³⁸. Anadolu'nun ana tanrıçasının bu en eski kült objesi, yani *diopetes* insanoğlunun yaratımını algılamasında, acizliğini kabullenip O'na sığınmasında öylesine önemli olmuştur ki, her yıl milyonlarca Müslüman hacı adayı tarafından "el-yüz sürülerek" kutsanan *Kabe* duvarı içindeki *Hacer-ül-Esved* 'e kadar yaşamını sürdürebilmiştir.

Akdeniz Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
07058 Kampüs / Antalya

Prof. Dr. Cengiz Işık

³⁷ Genel olarak bkz.; Işık 1999, 2 vdd.; Işık 1987, 172 vdd.; Naumann 1983, 110 vdd.

³⁸ Krş. Diler 1995, 9 vdd.; Diler 2000, 51 vdd.; Işık 2000c, 117 vdd.; Işık 1999, 17.

Resim Altları

Plan 1. Alt Teras: Teras Tapınağı (Soter Tapınağı), Apollon kutsal alana, Kybele/Artemis Temenosu, Aphrodite Euploia Kutsal Odası, Agora, Stoa ve Çeşme

Resim 1. Alt Teras, havadan: Teras Tapınağı (Soter Tapınağı), Apollon kutsal alana, Kybele/Artemis Temenosu, Aphrodite Euploia Kutsal Odası, Agora, Stoa ve Çeşme

Plan 2. Kybele/Artemis Temenosu

Resim 2. Kybele/Artemis Temenosu, doğudan

Resim 3. Kybele/Artemis Temenosu içindeki kutsal kayalık

Resim 4. Kybele/Artemis Temenosu'nun güney duvarı, genel

Resim 5. Temenos güney duvarı, güneydoğu köşe detayı

Resim 6. Kybele/Artemis Temenosu batı duvarı genel, güneyden

Resim 7. Kybele/Artemis Temenosu kuzey duvarı, doğudan

Kesit 1. Kybele/Artemis Temenosu, kuzey-güney kesiti

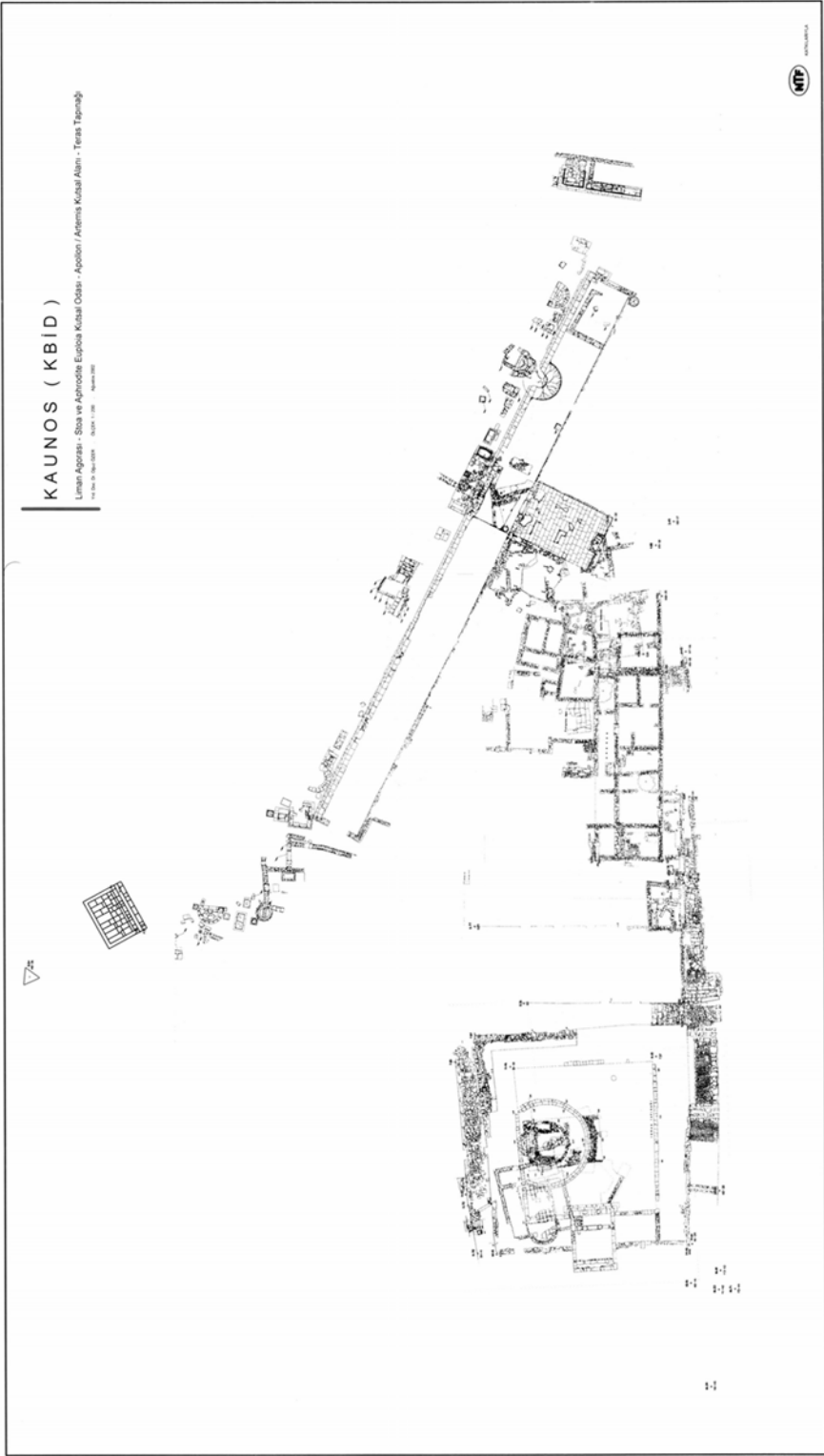
Resim 8. Kybele/Artemis'in heykel kaidesi, üstten

Çizim 1 Kybele/Artemis'in heykel kaidesi, rölöve ve kesit

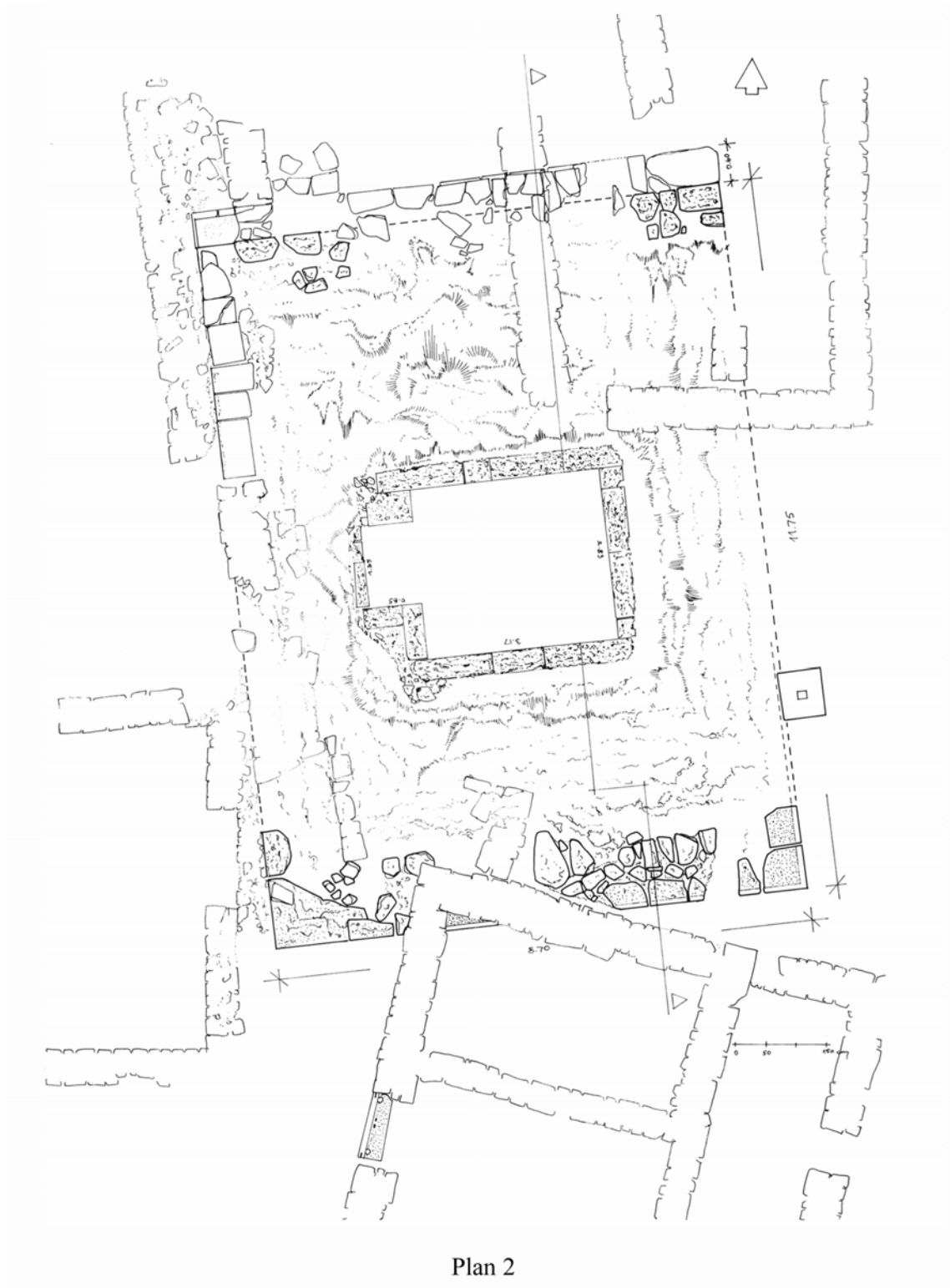
Kaynakça ve Kısaltmalar

- Woolley 1952 L. Woolley, *Carchemisch* III (1952).
Akurgal 1990 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*³ (1990).
Bean 1953 G.E. Bean, "Notes and inscriptions from Caunus", *JHS* 73, 1953, 10 vd.
Bean 1986⁴ G.E. Bean, *Kleinasien 2 Türkische Südküste von Antalya bis Alanya*⁴ (1986).
Bean 1986² G.E. Bean, *Kleinasien 4. Lykien*² (1986).
Büyükkolancı 1996 M. Büyükkolancı, *Psidia Bölgesi Tapınak Mimarisi* (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996)
Diler 1995 A. Diler, "Account of the sanctuary exposed at Caunus City", *Studien zum antiken Kleinasien* 3. *AsiaMS* 16, 1995, 9-22.
Diler 2000 A. Diler, "Sacred Stone Cult in Caria", *Festschrift für Baki Ögün, AsiaMS* 39, 2000, 51 vd.
Fleischer 1973 R. Fleischer, *Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien* (1973).
Haas 1982 V. Haas, *Hethitische Berggötter und hurritische Steindaemonen* (1982).
Işık – Marek C. Işık – Chr. Marek, "Die Verehrung der Hekatomniden in Kaunos", *Festschrift für Friedrich Krinzing* (Baskıda).
Işık – Marek 1997 C. Işık – Chr. Marek, "Das Monumet des Protogenes in Kaunos", *AsiaMS* 26 (1997).
Işık 1987 F. Işık, "Zur Entstehung phrygischer Felsdenkmäler" *AnatSt* 37, 1987, 163 vd.
Işık 1999 F. Işık, *Doğa Ana Kubaba* (1999).
Işık 2000a C. Işık, "Ein Originalerkopf aus Kaunos", *Festschrift für Baki Ögün, AsiaMS* 39, 2000, 107-115.
Işık 2000b F. Işık, "Die anthropomorphe Halbstatue der 'Eni Mahanahi' aus Letoon", *Festschrift für Fleischer* (2001) 143 vdd.
Işık 2000c F. Işık, "Der karische Bergherrscher und sein heiliger Stein in Kbide" *Festschrift für Baki Ögün, AsiaMS* 39, 2000, 117-134.
Işık 2001 C. Işık, "Zur Funktion der Bekrönungsfragmente aus Kaunos", *Günışığında Anadolu. Cevdet Bayburtluoğlu İçin Yazılar* (2001) 116-122.
Marek 2000 Chr. Marek, "Wer war Basileus Kaunios", *Festschrift für Baki Ögün, AsiaMS* 39, 2000, 195-199.
Naumann 1979 R. Naumann, *Der Zeustempel zu Aizanoi* (1979).
Naumann 1983 F. Naumann, *Die Ikonographie der Kybele in der phrygischen und der griechischen Kunst* (1983).
Nilsson 1992 M. P. Nilsson, *Geschichte der griechischen Religion* I (1992).
Onurkan 1969 S. Onurkan, "Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia", *Belleten* 33, 1969, 303-323.
Onurkan 1969-1970 S. Onurkan, "Artemis Pergaia", *IstMitt* 19/20, 1969-1970, 289-298.
Ögün ve diğ. 2001 B. Ögün – C. Işık – A. Diler – O. Özer – B. Schmaltz – Chr. Marek – M. Doyuran, *Kaunos-Kbid* (2001).
Pause, Kybele C. Pause, "Der 'Kybele-Kultkeller' in Neuss: Abschied von einem Mythos?", bkz: <http://www.archaeologie-online.de/magazin/fundpunkt/pause/kybele.php>
Schmaltz 2000 B. Schmaltz, "Ein Aphroditekopf aus Kaunos", *Festschrift für Baki Ögün, AsiaMS* 39, 2000, 279-289.
Tuchelt 1984 K. Tuchelt, "Didyma. Bericht über die Arbeiten der Jahre 1980-1983", *IstMitt* 34, 1984, 193-344.

Kaunos'ta (Kbid) Bir Kült Mahzen

Plan 1

Plan 2

Kaunos'ta (Kbid) Bir Kült Mahzen

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

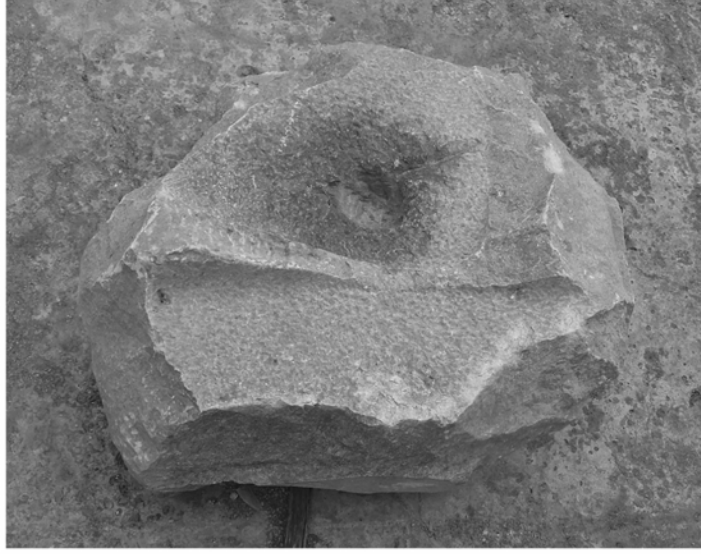
Resim 6

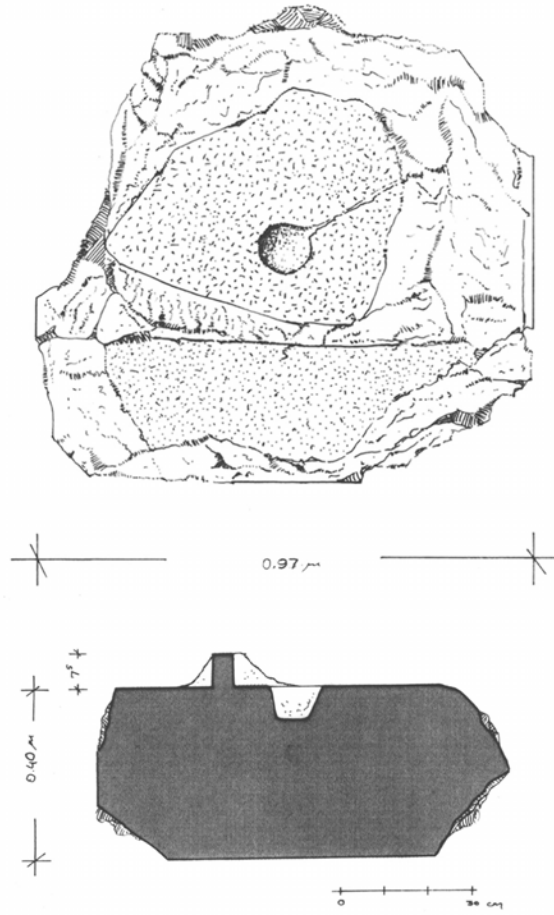
Resim 7

Kesit 1

Resim 8

Çizim 1